

# TOLLENS IN 'VERSCHEIDENHEID EN OVEREENSTEMMING'

door DR. G. W. HUYGENS

## I

**H**ILDEBRAND sprak in de Camera Obscura over 'lezers' die in deftige genootschappen optraden. Deze mensen hielden 'lezingen' in de letterlijke zin van het woord; eerst schreven zij hun teksten in extenso op, waarna zij deze ex cathedra voorlazen. Bij bepaalde gelegenheden doet men dit nog, en Carmiggelt heeft eens opgemerkt dat deze methode een voordeel heeft: de toehoorders kunnen aan de hand van het slinkende stapeltje bladen ongeveer berekenen hoe lang het nog moet duren.

Een ander voordeel is, dat sommige lezingen lang bewaard blijven en aan latere generaties als het ware een idee geven hoe het toeging in letterkundige kringen uit de dagen, toen men nog de tijd kon opbrengen om hele avonden naar sprekers te luisteren. De uitvoerige aanspraken tonen bovendien aan, voor welk publiek men optrad.

Onder de onuitgegeven handschriften van Tollens in de K.B. bevindt zich een bundeltje voordrachten, tussen 1807 en 1819 voor verschillende genootschappen gehouden. In het herdenkingsjaar 1956 heb ik van enkele fragmenten hieruit gebruik gemaakt <sup>1)</sup> om het optreden van de gevierde dichter in de Rotterdamse afdeling van de Hollandsche Maatschappij voor fraaije Kunsten en Wetenschappen te schetsen. Helemaal overbodig leek me dit niet, want men beoordeelt vele werken van dichters als Tollens en Bilderdijk onjuist, wanneer men over het hoofd ziet dat deze op mondelinge voordracht in genootschapszalen berekend waren. Ook voor de kennis van de dichter en zijn opvattingen hebben deze teksten belang.

Het leek me daarom aardig, nog enkele toespraken te laten volgen, en wel de beide waarmee de bundel opent en die in maart 1807 gehouden werden voor het Rotterdamse genootschap Verscheidenheid en Overeenstemming, dat reeds in 1760 was opgericht en in de dagen van Tollens een eigen zaal aan de Scheepmakershaven bezat. Een letterkundig genootschap in engere zin schijnt het niet

geweest te zijn, gelijk hierna zal blijken. Heel veel weten we er overigens niet van; het wordt bij sommige gelegenheden vermeld, doch een archief is niet overgeleverd.

Tollens was in 1806 buitengewoon lid geworden, en in 1807 werkend lid; bij die gelegenheid moet hij met de hierna volgende voordracht opgetreden zijn. Voorzitter was de dichtende predikant Jan Scharp. De dichterlijke roem van de toen 26-jarige verfhandelaar berustte vooral op de idyllische jeugdbundels, die hij later niet meer als zijn werk wilde erkennen <sup>2)</sup>).

Tot juist begrip van de thans volgende teksten zij nog opgemerkt, dat juist het Koninkrijk Holland onder Louis Bonaparte (Lodewijk Napoleon) was uitgeroepen, dat Bilderdijk uit zijn ballingschap was weergekeerd, en dat in januari van hetzelfde jaar 1807 het kruitschip te Leiden een ernstige ravage had aangericht. Voorts was de strijd van Napoleon met de mogendheden in volle gang waardoor onze landgenoten, mede tengevolge van het continentaal stelsel, zich ernstig verontrust gevoelden.

## II

De eerste toespraak is gedateerd 6 maart 1807 en luidt aldus:

‘Mijne Heeren! achtbare bestuurderen dezer aanzienlijke maatschappij! leden van verdienste, werkende en honnoraire leden, wier aller onderscheiden talenten overeenstemmen in loffelijk doel! buitengewone leden! en gij allen, van welke sexe of stand, die mij verplichtend vereert met uwe tegenwoordigheid! ontvangt de betuiging van mijn’ verschuldigten eerbied.

Voorzeker niet zonder schroom vang ik aan mijne eerste opgenomen spreekbeurt in uwen aanzienlijken kring te vervullen, een schroom, te billijker inderdaad, naarmate de tonen, welke ik tot heden in uw midden hoorde aanheffen, verdiender aanspraak op uwe rechtmatige toejuiching maakten; eene meerderheid, welke, in tegenoverstelling van mijne mindere vermogens, mij met reden doet aarzelen. Mogt dan uwe inschikkelijkheid mijne onmagt evenaren, en de daad schatten naar den wil! mogt zij, met voorbijziening van den uitslag, de poging vereeren en het gebrekkige verschoonen om het goede! – Dan, waartoe eene vrees, die u beledigt, mijne heeren? Zoo het waar is dat bescheidenheid de leids-

vrouw is der verdienste, dan voorzeker zal ik, de laatste hier hebbende gevonden, de eerste niet vruchteloos hier zoeken.

Lang intusschen bleef mijne keuze onzeker in de stoffe mijner tegenwoordige voordragt, eindelijk lachte de bekoorlijke natuur mij toe en het vooruitzicht op hare aanstaande gunsten deed mij mijne keuze bepalen. Werkelijk reeds nadert zij met dartele treden, de bekorelijke lente, zij, die de huilende stormen teruggedrijft naar het grimmige Noorden en de zwoele zuchtjes van het minlijk Zuiden met zich voert in haar spelend geleide. Billijk <sup>3)</sup> zwaait haar de kunst het offer onzer liefde tegen en kust haar welkom op den ontluikenden grond. Dit uur dan zij aan haren lof gewijd, en geen uwer zal weigeren het hart aan mijne tonen te paren.

Het landgedicht, waarvan ik aldus voorneme eene proeve aan uwliedder welwillend oordeel te toetsen, is niet minder voor onze schoone moedertale dan voor eenige andere geschikt, hoezeer wij misschien weinige voorbeelden van hetzelfde bij onze vaderlandsche dichters vinden. Wel is waar, de lagchende beschouwing der schoone natuur kent weinig de bronnen van dien zwellenden vloed van schitterende beelden en uitblinkende gedachten, welke zoo zeer de kenmerken van onze eerste en grootste dichters zijn, en die zoo zeer onze echt vaderlandsche dichtkunde doen uitmunten boven die onzer trotscher nageburen; maar het bekorelijk land, de verwarmende hemel, de uitbottende kruiden en de tooverzang, die opstijgt van uit de kruin der bloeiende abeelen, verheffen niet minder de gevoelige ziel en ontwellen een' stroom van beelden en gedachten, die, omkleed van den lieffelijken tooi der aanbiddelijke poëzij, meer bekoren dan vervoeren, meer streelen dan treffen, meer verrukken dan verbazen. — Dus behagen sinds jaren en eeuwen de landgedichten des Mantuaanschen zangers <sup>4)</sup>, wier kunstwaarde niemand onzer zal betwisten; dus boeijen zijne tafereelen, ontleend aan de natuur en geschilderd met hare verwen; dus galmen zijne tonen, zagter dan de heldenzang, maar niet minder welluidend, ernstiger dan het minnedicht, maar niet minder bevallig.

Gunstig verheft zich het landgedicht, ten aanzien der zedelijke nuttigheid, boven zeer vele andere dichtsoorten. In den eigentlichen zin des woords, leerdicht, schetst het de tallooze verscheidenheden der schoone en vruchtbare natuur; het ontwikkelt ons hare wisselende gangen, het ontbloot ons hare kunstige geheimen en doet ons opgetogen staren op het duizendvoudig verschil van hare zeld-

zame speling. Het ontgloeit het gevoelig hart in liefde en dank tot den vormer van zoo veel schoons, tot den gever van zoo veel nuts, tot den oorsprong van zoo veel wonders; het spoort ons aan tot genieting en verdubbelt het genot; het versiert zich door de natuur en poogt haar wederkeerig te verrijken.

Dusdanige voordeelen, die het, als uit den aart, met zich voert, bemoedigen mij in het voordragen mijner proeve; en mogt het mij gelukken u een welgeschetst tafereel der bekorelijke lente te vertoon, het vooruitzigt op hare aannaderende gunsten in u te verlevendigen, en u, bij voorraad, te verplaatsen in de zachte schaduw van het uitbottend loof! Leen mij hiertoe uwen heiligen invloed, godlijke poëzij! maal met uwen gouden verwen de toovertrekken der verjongde schepping in mijne zangen. Stijg op, als de eerste denktoon onzer zwellende harten. – En gij, aanlokkelijke lente, voorwerp onzer zuiverste offers! spoed aan! voer ons in uw lagchend geleide, bij bloemen en loof, den welvaart en de vrede; verdrijf, met de stormen van het Noorden, de rampen, die 'er woeden, verdoof de vlammen die 'er blaken en stelp den bloedstroom, die 'er vloeit. Verzagt door uwen minnelijken drang de brandende harten der wrokkende helden, den kostbaren haat der vijandige vorsten en den wrevel der ontruste burgers; verteeder door den verteederen invloed van uw koesterend vermogen de verdeelde broeders; voer het menschedom tot een, maak de vorsten tot menschen, en heel de aarde heffe met ons den lofzang aan, u ter eere.'

### III

Dit was dus de korte maar nochtans gerekte inleiding tot de voordracht van *Lentezang*, een groot jeugdgedicht dat reeds door de druk bekend was: het staat in de bundel *Dichtlievende Mengelingen* van 1802. Hoewel Tollens het dus in 1807 nog goed genoeg vond voor 'Verscheidenheid', heeft hij het nooit meer laten herdrukken. Het is achttien pagina's lang, de alexandrijnen zijn wat eentonig, de taal is gemeenplaatsig, maar het doet toch weinig voor zijn later werk onder en het getuigt zelfs van een jeugdige bekoorlijkheid, die tevens 18de-eeuws is. Het is gedateerd 1799, en als het in de lente tot stand kwam, moet hij het op 18-jarige leeftijd geschreven hebben. Bovendien is het een van zijn weinige gedichten waarin Rotterdam een rol speelt, althans de omgeving.

Spoedig na de inzet

*De lieve lente keert en schynt op nieuw het leven*

*Aan bloempje, aan grasje, aan de aarde en aan myn ziel te geven*  
voert de dichter ons buiten de stad, naar een plekje aan de Maas waar hij op een bank van zoden (typisch 18de-eeuws attribuut!) pleegt te lezen en te genieten van de natuur. Het is ochtend en heel stil, en in zijn eenzaamheid denkt hij met tranen aan de geliefde, van wie hij gescheiden is door 't vooroordeel, doof voor reën'. Dit heeft betrekking op de liefvallige dochter van de toneelspeler Simon Revier; eerst na veel huiselijke moeilijkheden zou het huwelijk in 1800 gesloten worden, doch voorjaar '99 zoekt de dichter zijn troost nog in de natuur. De ochtend gaat voorbij, hij denkt met weemoed aan de mooie kostschooljaren te Elten – het beeld zal hem zijn leven lang bijblijven –, maar ook het Maaslandschap brengt hem tot vervoering. Het middaguur breekt aan, en hij krijgt lust om naar de overkant te roeien.

*Een nyyre en gulle boer, voldoende aan myn begeeren,*

*Stiert straks den boot van 't land en doet dien stroomwaarts keeren.*

*Ik word met zagten vaart langs 't vlakke nat gevoerd...*

Daar, temidden van boomgaarden, boerderijen en weiden met bijbehorend vee sluimert hij in en droomt hij de pastorale droom; Morfeus, Ceres, Pomona en veldgoden komen eraan te pas; ook de onweersbui, want al was Beethovens Zesde nog niet geschreven, het motief was bekend. Het gedicht eindigt natuurlijk met een voorkeur voor het veld boven de stad, waarheen hij voorlopig niet wil terugkeren.

Zijn natuurliefde was inderdaad echt, doch het was zijn noodlot dat hij het grootste deel van zijn dagen tussen de verfvaten in de Wijnstraat moest doorbrengen en zich door de drukte zelden een uitstapje kon veroorloven. De dichtkunst bood hem dus enig solaaas.

Wel werd de voordracht een succes, maar of het nu kunstenaarsnaijver dan wel gegronde kritiek was, twee weken later werd er roet in het eten gegooid. De arts en lokale dichterlijke beroemdheid Nicolaas van der Hulst (1757–1834) vond het geval blijkbaar te oppervlakkig en bepleitte een wijsgeriger dichtkunst; weer een week later antwoordde Tollens in zijn tweede lezing. Hij was kennelijk gegriefd en hij toonde hierbij een eigenschap waarvan hij

ook later blijk heeft gegeven: lichtgeraaktheid. Want enerzijds was Tollens een zeer vriendelijk en zelfs bescheiden man, maar kritiek kom hem woedend maken. De aanhef van zijn tweede voordracht, gehouden vrijdag 27 maart 1807, is heel wat korter, en de inhoud – ofschoon uitgebreider – heel wat meer ter zake.

#### IV

Mijne Heeren!

Ik heb mij te veel wegens een en ander, waaromtrent ik de eer zal hebben u een paar oogenblikken bezig te houden, uitgelaten, dan dat ik deswegens verder een volstrekt stilzwijgen zou kunnen in acht nemen, zonder althans mijzelf van kleinhartigheid in het doen eener openlijke verdediging verdacht te maken. Welvoegelijk kwam het mij dus voor van deze spreekplaats dusdanige verdediging, hoe vlugtig en oppervlakkig dezelve ook zijn moge, te ondernemen, en verzoek ik hiertoe, en wellicht voor de laatste maal, uwe vereerende aandacht.

Men heeft mij van ter zijde gezegd, dat verscheiden der aanzienlijkste leden van dit genootschap van oordeel waren, dat men 'er, sinds eenigen tijd, de dichtkunst te veel beoefende en daardoor het rechtstreeks doel en de oogmerken des genootschaps tegendruiste; men heeft mij doen opmerken dat het rechtsgeding door den heer van der Hulst op de vorige vergadering tusschen de Wijsbegeerte en de Dichtkunst bepleit, aan die aanmerking zijnen oorsprong was verschuldigd, en eindelijk dat men met die aanmerking en met dat pleit, eenigszins op mij, onder velen anderen, doelde. – Zulks moge waar zijn of verdicht, men vergunne mij over een en ander eenige woorden te wisselen.

Inderdaad, mijne heeren! indien ik uwen smaak, dien ik te weinig moet hebben gekend, moge hebben beleedigd, door u te dikwijls de dartele luimen der spelende dichtkunst te doen verdragen, dan is mijne onvoorzigtigheid zeer te misprijzen. Hoe toch zult gij mij dan kunnen vergeven dat altoos mijne bijdragen en lezingen getooid waren in het gaas der luchthartige poëzij en altoos het statig tooisel der ernstige wijsbegeerte ontbeerden? – Gaarne beken ik u mij bedrogen te hebben in het oogmerk en het doel van dit genootschap en te gevoelen dat ik uwe toejuichingen meer aan uwe bescheidenheid dan aan uwen opzettelijken smaak voor de dicht-

kunst heb dank te weten. Duldt mij echter, mijne heeren, u rondborstig toe te voeren dat gijzelven u ten aanzien uwer bedoeling, in mijne dwaling hebt versterkt. Het is waar, ik heb u nimmer, met uitsluiting, de dichtkunst zien beoefenen, ik heb u veelal met de ernstiger beschouwingen van zedelijke en gemengde onderwerpen bezig gevonden, en eenen eenigszins wijsgeerigen geest in uwen kring ontdekt; maar, heeft niet onze tegenwoordige, onze waardige voorzitter-zelf zijne redevoering ter inwijding dezer kunstzaal afgewisseld en versierd met de geurige bloempjes der dichtkunst, hoewel zijn vloeiende stijl, zijn bevallige voordragt, geen geleenden tooi behoefde? heb ik in den toen aangeheven triomfzang den wensch niet hooren uitgalmen, dat der dichtren vuur door dat heugelijk' uur mogt ontvlammen? Heeft niet ons waardig medelid Cijfveer mijzelven verplichtend aangezocht zijne redevoering, ten voordeele der ongelukkige Leydenaren gedaan, met bloemtuiltjes te schakeeren, hoezeer almede voor zijne erkende talenten die vreemde opschik overbodig was? Hebt gij eindelijk niet nog onlangs, mijne heeren! den prins onzer tegenwoordige Nederlandsche dichters, den uitblinkenden Bilderdijk, met het lidmaatschap van verdienste uwer maatschappij vereert? en is het wonder dat ik, nog sints zoo kort en zoo weinig met uwe werkzaamheid en uwe instellingen bekend, mij liet vervoeren door het bij mij zoo geliefkoosd denkbeeld, dat de dichtkunst, zoo niet alleen, althans eene der hoofdzakelijke en der eerste uwer bedoelingen en uwer uitspanningen was? Vol van deze dwaling, aarzelde ik geen oogenblik, bij mijne onlangs opgenomen leesbeurt, ulieden eene dichterlijke proeve voor te dragen, en, zoo 'er alstoen nog eenige twijfel, ten aanzien van uwen bijzonderen en voorbedachtelijken smaak voor de dichtkunst, bij mij mogt overgebleven zijn, dezelve had zich toen moeten laten verwinnen, daar, gedurende het tijdperk van drie achtereenvolgende uren, de dichtkunst, en de dichtkunst-alleen, het voorwerp uwer toejuiching, uwer verrukking is geweest. – Dan, helaas! spoedig ontwaakte ik uit mijne zoete mijmering, en spoedig wierd mij gezegd dat het ware en hoofdzakelijke oogmerk des genootschaps verbasterde en te gronde ging, dat de dichtkunst den boventoon kreeg, daar, waar zij gantsch niet, of althans weinig paste. – Ik moet u bekennen dat mij zulks griefde, vooral daar ik den schijn had een der grootste voorstanders dier verbastering te zijn, ik, die te veel achting voor

dit genootschap en voor alle deszelfs bijzondere leden koestere, dan dat ik immer zou trachten, al mogt ook mijn onvermogen mij zulks dulden, de instellingen van dit genootschap eenigszins tegen te werken of te helpen verdringen; hiertoe althans heeft men mij in uw midden te vereerend, te verplichtend ontvangen, en gij zoud, met de beeldsprakige dichtkunst, een slang in uwen boezem hebben gekoesterd.

Misschien toevallig, misschien voorbedachtelijk, wierp een waardig medelid, de in vele opzigten verdienstelijke en bij mij op hoogen prijs staande heer van der Hulst, laatstleden Vrijdag een pleit op tusschen de Wijsbegeerte en de Dichtkunst; misschien was daarbij zijn loffelijk oogmerk het sluimerend vuur van tweespalt en verdeling in de geboorte te smooen, en de wijsbegeerte en de dichtkunst en derzelver onderscheiden voorstanders, bij het opmaken van het vonnis te vereenigen. De heer van der Hulst, aan wiens schranderer oordeel en beproefder ondervinding ik zoo gaarne mijne geringer kennis en gewaagder stellingen opgeven zou, slaagde echter, ten mijnen aanzien, in het hem wellicht voorgestelde doel niet, en meer dan ooit bleef ik de dichtkunst als volstrekt afgescheiden en onvereinigbaar met de wijsbegeerte beschouwen, althans met datgeen, wat ik door wijsbegeerte versta. Wil men echter deze benaming verkeerdelijk in eenen algemeenen, in een onbepaalden omvang uitstrekken, gelijk de heer van der Hulst werkelijk zulks deed, toen ik mondelings en ter loops mijne gevoelens aan de zijne toetste, en wil men, bij voorbeeld, oppervlakkige historie-kunde, vlugtige beschouwing van het natuurrijk, algemeen overzigt der fraaije kunsten en wetenschappen, letterkunde en smaak, in één woord, gezond verstand en beschaving, wijsbegeerte noemen, dan ben ik het niet alleen met den heer van der Hulst volkomen eens, maar ik durf beweren en bewijzen, dat zoodanige wijsbegeerte volstrekt onafscheidbaar is van eene waardige beoefening der schoone poëzij, terwijl een dichter, van dusdanige wijsbegeerte verstoken, geen dichter, maar een zinnelooze, een ijlhoofdige zou moeten zijn, die tot razende buitensporigheid zou overslaan en zich ten spot stellen aan den schimp van het gemeen. Nimmer toch heb ik, nimmer heeft iemand onzer een goed dichtstuk gehoord noch gelezen, waarin eene diergelijke wijsbegeerte, niet in meer of minder hoeveelheid aanwezig was. Zonder dezelve zou de dichtkunst sierelijke wartaal en opgesmukte onzin wezen.

Het is dierhalve onmogelijk en onaannemelijk dat de heer van der Hulst, ondanks zijn voorgeven, onder zijne wijsbegeerte niets anders dan zoodanige begaafdheden zou hebben willen verstaan; in dat geval toch zou hij tegen zijn schim hebben gevogten; in dat geval toch zou de luchthartige poëzij, die hij sprekende in zijne twistrede invoert, in schaterend lagchen hebben moeten uitbarsten en hare pedante aanvalster hebben moeten toevoeren: 'zusje! gij zijt het spoor bijster; gij maakt veel leven om niets; gij schreeuwt voordat gij geslagen wordt. Niet alleen erken ik, dat ik uwen bijstand volstrekt noodig heb maar gij maakt een gedeelte uit van mijn geheel, en door niemand die eenige kennis van de zaak heeft, is 'er immer aan getwijfeld; hou dus op met uw razen: gij hebt volkomen gelijk, slechts daarin niet dat gij wilt twisten, waar geen verschil aanwezig is.' – Doch, zeer ten onrechte voorzeker zou men diergelijke kundigheden, als de omschrevenen zijn, met den naam van wijsbegeerte willen bestempelen, of zeer veel fatzoenelijke lieden zouden wijsgeeren zijn, zonder het te weten, en gelijk staan met den burgerlijken edelman van Molière, die zijn leven lang proza gesproken had, zonder dat hij het wist. – Nogmaals, de heer van der Hulst moet noodzakelijk eene andere, eene eigentlijker gezegde wijsbegeerte hebben bedoeld, of zijn twistgeding is overbodig, gelijk ik meen te hebben bewezen. Wie toch, ik herhaal het, zou pleiten, waar geen geschil bestaat?

Die bepaalde, die eigenlijk gezegde wijsbegeerte dan, dat afgetrokken <sup>5)</sup> onderzoek, die diepzinnige inspanning, datgene in een woord, wat men in het algemeen door wijsbegeerte verstaat en wat de heer van der Hulst 'er onbetwistbaar door verstaan moet, indien hij althans zijn geheel proces niet voor overtollig en hersenschimmig wil verklaren, is, naar mijn inzien, met de poezij nimmermeer bestaanbaar. Ik weet zeer wel, dat wij enkele schoone dichtstukken bezitten, op afgetrokken wijsgeerige gronden gebouwd, doch meestal zijn het proeven van de buigzaamheid en rijkdom onzer schoone moedertale, die zich, met uitsluiting van zoo vele andere nieuwere talen, liefelijk en lijdelijk, in alle buigingen laat kronkelen; doch, al ware zulks het geval niet, zullen wij dan allen, omdat een enkele waaghals door hollen en kloven, door bosschen en bergen heenstuit en 'er wel af komt, hem nastuiten, en het bloemrijk pad verlaten, dat bevalliger en geuriger is, en waar men duizend bloemen te rieken, duizende vruchten te plukken vindt,

die ons op de naastaangelegen barre en onvruchtbare heide ontbreken?

De poëzij is eene kunst, eene kunst, ons ter veraangenaming, ter uitspanning, gegeven; en welk een ketterij zou het zijn, aan onze vermaken, aan onze uitspanningen zelven, al het stroeve, al het vermoeijende van eene afgetrokken theorie op te willen dringen! Welk een recht toch, en op wat grond zulks, matigt zich de wijsbegeerte op de dichtkunst aan? Is het het recht der sterkste? dan willen wij 'er om kampen: niet lijdelijk toch laat zich een eerlijk voorstander zijner naturelijke regten overheerschen? Is het, omdat de wijsbegeerte minder broddelaars onder hare aanbidders waant te tellen dan de dichtkunst? Zij dwaalt, en als eenmaal de voorraad van slechte verzen zal óp zijn, die men volgens Gellert moet gebruiken om de spoken te verjagen, dan kan men, in nood, veilig zijne toevlugt nemen tot die zee van wijsgeerige prulschriften, waarvan eeuwen voorraads voorhanden is, en die insgelijks van de beste uitwerking zullen worden bevonden. – Wat dan toch mag het eigenlijk doel, het bewezen voordeel zijn, dat ons zou kunnen doen besluiten om eene aangename kunst met eene ingespannen studie te verwarren? Wie wit met zwart vermengt, mist beiden de kleuren en krijgt een derde: wie poëzij met wijsbegeerte zou willen temperen, kreeg willicht een misgeboorte, waaruit men noch de een noch de andere zou kunnen herkennen. – Neen, moedig zal ik mij, ter gunste der wijsbegeerte zelve, tegen zulk eene onnaturelijke vermenging verzetten. – Ten allen tijde toch is het het veiligst het kwaad in de geboorte te smoooren. Indien men begon met de poëzie aan de wijsbegeerte prijs te geven, wellicht maakte zij zich eindelijk eens meester van de schilderkunst en de muziek, de hemel weet op welke voorgewende gronden en op welk eene kluchtige wijze! en ten laatste zouden wij nog wel naar wijsgeerige regelen moeten leeren danzen. – Men werpe mij niet tegen dat ik iets overdrijve: mijn geëerde aanvaller is mij daarin geestig voorgegaan: men herinnere zich, onder anderen, wat hij, naar mijn inzien veel te algemeen, van de gelegenhedenverzen heeft gelieven te zeggen. – Neen, al druischte ook de dichtkunst tegen alle wijsbegeerte rechtstreeks aan, zij zou daarom niet minder bekorelijk, niet minder bevallig zijn, en ik althans zou haar daarom niet minder beminnen. – Men zou mij echter zeer ten onrechte beschuldigen, wanneer men uit het gezegde wilde besluiten dat ik de wijsbegeerte, de

gezonde wijsbegeerte namentlijk, haat; het tegendeel is waar; doch moet men, omdat men liefhebber is van Champagne en Bourgonje, de Bourgonje onder de Champagne vermengen, en beiden bederven? – En zeer zou men mij ten onrechte aantijgen, dat ik een zedelijk nut in dichtstukken wraak: almede het tegendeel is waar, en elk vers, dat, behalve deszelfs kunstwaarde, geen nuttige strekking, geen doelmatige leering bevat, mist warelijk eene van zijne hoofdzakelijke vereisten; doch, wee hem, wie het in het hoofd zou mogen krijgen, de Kathachismus der natuur van Martinet of de wijsbegeerte van Kant in verzen te willen dwingen.

Laat ik echter uw geduld dit oogenblik niet langer vermoeijen noch mijzelf verder hierin verdiepen. Wellicht zal ik hier of daar elders deze stoffe eens opzettelijk verhandelen, mijne denkbeelden verder uiteenzetten en door bondiger bewijzen pogen te staven.

Zoo veel ondertusschen zult gij, mijne heeren! uit deze ruwe en kortelijk aangestipte schets hebben kunnen opmaken, dat ik althans aan eene vereeniging tusschen de dichtkunst en de eigenlijk gezegde wijsbegeerte zeer twijfel, en dat ik appelleer van het vonnis, deswegens door den heer van der Hulst opgemaakt en uitgesproken.

Het bedroeft mij echter, dat ik mij in het vervolg minder vleijen durf, u eenigszins het genoegen, dat gij mij verschaft, te kunnen vergelden. Poëzij zonder wijsbegeerte behaagt u wellicht niet langer, en poëzij met wijsbegeerte, althans met dezulke, die ik bedoel, is (vergeef mij de openhartige bekentenis) voor mij walgelijk en onverdragelijk. – Daarenboven, vrees ik voor het vervolg eenige inbreuk op uw doel, op uwe instellingen te maken, zoo het althans waar is, dat de beoefening der dichtkunst, zonder wijsbegeerte namentlijk, buiten uw bestek, buiten uwe hoofdbedoeling valt. – Daar ik ondertusschen, ten aanzien der letterkunde, niets kán dan verzen maken, daar ik het heb geleerd en poog te leeren in de school onzer grootste vaderlandsche dichters, die, in hunne poëtische verrukking weinig aan de wijsbegeerte dachten, is het wellicht voegzamer, en voor u allen en voor mijzelf, dat ik mij uit den kring der werkende leden in die der buitengewoonen verplaatse, waartoe ik alleenlijk uwen wenk afwachte. – Te streng toch zou ik mij voor mijne dwaling straffen, indien ik mij geheel uit uwen kring wilde verwijderen, hier, waar ik zoo hartelijk wierd ontvangen, waar men mij zoo vereerend heeft onderscheiden, en

waar ik reeds zoo veel genoegelijke oogenblikken heb gesmaakt.

Vergunt mij echter, mijne heeren! eer ik dit spreekgestoelte misschien voor altijd verlaat, u, ten slotte, ter eere der dichtkunst, en ter eere harer waardige beoefenaars, de volgende regelen te mogen reciteeren.

v

Het als slot der lezing aangekondigde gedicht Kunstgalm dateert van 1801, het telt niet veel meer dan zestig versregels en het vangt aan met:

*Wel hem, die door Apol belonkt,  
Het hart in kunstvuur voelt ontvonkt,  
Het edelst dat ons klopt in de aadren. . .*

Groot is deze ode dus niet, doch er staat ook niets van belang in. Tollens plaatste het in 1808 aan de aanvang van zijn bundel *Gedichten*, de eerste verzameling die hij definitief als zijn werk zou blijven erkennen. Het is dan ook, met de bundel, steeds herdrukt. Doch meer dan in deze retorische ode heeft hij in genoemde toespraak zijn denkbeelden over de dichtkunst ten beste gegeven, die dus weliswaar een zedelijke strekking diende te hebben (want Tollens bleef ten slotte een kind van de 18de-eeuwse verlichting), maar niettemin als kunst tamelijk autonoom diende te blijven. Dat er tevens een kunst mogelijk is die een werkelijke bezieling vindt in de Kantiaanse gedachte, bewees in zijn dagen Johannes Kinker, op wie hij wellicht even doelt, doch uiteindelijk lag deze gedachtenwereld Tollens verre. Trouwens de weinige verzen die ik van Nicolaas van der Hulst onder ogen kreeg, zijn ook niet bepaald filosofisch.

We hebben dus te doen met een letterkundige schermutseling, zoals die bestaan hebben zolang de literatuur wordt beoefend. Hoewel het in die dagen niet zo fel toeging als later, toen de letterkunde beroepshalve werd beoefend, kon Tollens scherp uitvallen. Opmerkelijk is dan ook het stijlverschil tussen de eerste lezing, waarin hij niets van belang zegt, en de tweede waarin hij zich openbaart als een polemist met een uitgesproken overtuiging.

De zaak zal wel tot zijn voldoening zijn afgelopen, want op vrijdag 26 juni van hetzelfde jaar stond Tollens alweer op het spreekgestoelte van Verscheidenheid, om zijn dichtstuk Hugo de

Groot in te leiden en voor te dragen; het was eigenlijk alweer een afleggettje, dat in 1804 door de Bataafsche Maatschappij voor taal en dichtkunde met de tweede prijs bekroond was en dat Tollens in genoemd genootschap reeds ten gehore had gebracht voor zijn stadgenoten <sup>6)</sup>; in zijn Gedichten zou hij het – terecht – geen plaats meer waardig keuren.

Zijn inleiding begint weer even beminnelijk als de eerste maal: „Mijne Heeren, waardige voorzitter, achtbare bestuurders dezer Maatschappij, leden van verdiensten, groot en beroemd door schitterende gaven, die de ziel zijt van ons maatschappelijk ligchaam! honnoraire en buitengewoone leden wier onderscheiden smaak overeenstemt in zucht naar kennis, in liefde tot wetenschap! Kunstminnende dames! en gij allen, mijne heeren, die mij dit uur verplichtend vereert met uw tegenwoordigheid! ontvangt de be-tuigenis van mijne zuiverste hulde.” Enzovoorts. Via de verheven vaderlandsliefde en de glorie van Grieken en Romeinen komt hij op Hugo de Groot, wiens daden hij zo bekend acht dat hij er niets over durft te zeggen, waarop hij zijn lofdicht begint waarin ook niets van belang voorkomt.

Doch later trad Tollens niet vaak meer in Verscheidenheid op; wel werd hij in 1816 tot erelid benoemd, maar hij liet er zich zelden meer zien <sup>7)</sup>. Hij was toen een gevierd dichter, en dit gezelschap was hij kennelijk ontgroeid.

#### NOTEN

- 1) Rotterdams Jaarboekje 1956 blz. 193 e.v.
- 2) t.a.p. blz. 201.
- 3) billijk = terecht.
- 4) Vergilius.
- 5) abstracte, theoretische.
- 6) Schotel, Tollens en zijn tijd (Tiel 1860) blz. 39.
- 7) Rotterdams Jaarboekje 1956 blz. 213.